

Юлій Заєр.

Самко Птах.

(З чеської мови переложила *Ольга Олександра Дучимінська*).

Була хмарна ніч, як доля словацької країни. В долині ревіла буря, як завзятість монгольської орди, яка до сьогодні гнобить цей втомлений народ. Темінь була така непроглядна, що гір не добачив би. Ліси шуміли, потік вкритий піною гудів між скалами, суворий, зимний, ворожий. Тільки в одному місці піна горіла пурпурою, якби хто висипав золото і рубіни. Це падало на неї світло з отворених дверей поблизької хати. Великий огонь падав на каміннім комині широкої кухні. Там пекли на рушті цілого барана. Кількох мущин з ясними очима і строгими лицами сиділо на деревляній лавці і попивали з глиняних збанків. Двері стояли на розстіж. Гарячо було при цім весело тріскаючим огні, що освітлював ріку і стежку, яка вела берегом.

На цій стежці зявилася висока, худа постать молодого мужчини. Був босий і в подертім одязі. Довге, русяве волосся м'якко спадало на його костисті рамена, очі — ніби синяве небо, були боязкі, мрійливі і лагідні. Сумне лице його було бліде, вибите злиднями. Від правого виска через уста, аж до правого уха, тяглася червона пружка.

Непевно задержався кілька кроків перед дверми. Не мав відваги підійти ближче. Губи його порушались і в нічній темноті у тяжкім воздуху замість слів пронісся тихий пташачий щebet... Солодкий а сумний. Звук цей почули в біленій, ясній від огню кухні і господар вийшов на поріг. Цей голос птаха в нічній гтьмі, при надходячій бурі здивував його. Шукав птаха — а задрів чоловіка.

— Хто це? — спитав грубим голосом і прислонив очі рукою, щоби краще бачити.

Блідий нуждар, з кривавою пружкою на лиці здригнувся. Якось болючо оглянувся довкола, як би хотів впевнитися, чи стоїть на місці, якого шукав. Очі його заплили слізьми.

Так, тут колись стояла його хатка, тут було колись його поле! І це не був жарт, а щира правда, коли йому раз сказали: „Усе, що колись твоїм було, належить тепер другим! Прийшли з Німеччини чужинці, а твій пан і наш дав їм це, що було твоє!“

— Хто це? — спитав знов грубий голос, мовою з чужим наголосом.

Блідий молодець обтер в сумерку ночі слезу. Сумний байдужий усміх дивився йому з очей, хотів щось промовити та замість слова з його уст пронеслося знов щось ніби сумний, ревний а солодкий щebet дрозда. Підступив крок ближче і ясне світло впало на його нужденну появу.

— Волоцюга! — сказав німець твердо і недовірливо. — Пішов геть!

До господаря приступив другий чоловік і сказав з усміхом:

— Цього, нема чого боятися. Це несповна розуму. Звуть його „Птах“. Він працював при будові замку. Сьогодні якраз розігнали цю товпу, яка вже скінчила будову мурів. Не потребують вже цих людей, а не знають, що з ними почати. Нічого злого не роби „Птахові“, але в хату не пускай. Річ певна, мусить красти!

В руці тримав спорий кусник хліба і хоч цьому нуждареві дорікав, милосердився над ним. Кинув йому цей кусень хліба, як псові. Впав прошакові під ноги, а він думав, що це камінь і подався взад, замість схилитися по кинену милостиню. Чоловіка, який кинув цю милостиню, розгнівала ця невдяка.

— Хліба не хоче! — захвилювався — а до хати закрався би!

І тепер дійсно підоймив камінь і кинув ним у прошака. Влучив його в рамя. З уст бідного вийшов голос радше подібний до скреготу птаха, як до крику чоловіка. Поволі усунувся в пільму. Чоловіки, які були при огнищі, почули лайку і проклони товариша. Вийшли на пів тверезі і почали будьто зі злости, будь зі сміхом збирати грудки землі і закидувати ними з доріканням бідного, ніби градом куль. Самко Птах, почав швидко утікати.

Тікав здовж ріки, доки стало йому віддиху. Вкінці оглянувся і побачив, що вже не гонять його. Ніч захистила безталанного перед людською злобою. Буря гуділа і дощ лив, як з цебра, та Самкові миліший був рев бурі, як крик лихих людей. Знав, де знаходиться: близько не дуже глибокої печери в скелі. Знав добре, що там є м'який мох і ввійшов. Тут знайшов захист перед бурею. Сів тихо на землю й опер голову до скали. Руки опали йому на коліна. Довго відпочивав ніби оголомшений, без ніякої думки. Коли успокоївся трохи і кров перестала у висках стукати, а серце перестало так прикро до ребер товчи, спитав себе зі смутком:

— Куди йти?

Та в душі не було на це відповіді. Світ його існування і щастя був замкнений у цім ліснім затишші, де він родився. Тут родився його батько і батько його батька. В он цім затишку над рікою, де довкола на високих збочах тихо стояли задумані тисячелітні дерева, повні гнізд птахів. Шуміли та колисалися пахучі та гамірні, а їх великі тіни падали на м'яку траву, засіяну білими та жовтими зірками квіток!

Для Самка, був це цілий світ.

Границями його були верхи Татр, які сягали аж під небо. Над ними плили облаки, а їх могучі чола бив могучими крилами вихор і з глибини яких били шумлячі срібні джерельця. За Татрами — мабуть вже не було нічого. Але хоч би й був найкращий світ, Самко любив тільки отсю гарну закутину, в якій вздрів світло сонця і лиця своїх родичів. Куточок цей був затишний ніби гніздочко.

Над берегом ріки стояла біла хатка, а за нею хвилювали два маленькі загончики, розділені потічком і рядом вільх. Один зі загончиків синенський, де цвів лен, другий золотий, де дозрівало жито. При дверях хатки сиділа все через ціле літо його прабабка і пряла.

Весною управляв Самко сам старанно ті загончики. Запрягався до плуга, як батько його перед ним, а прабабка відложивши куделю — орала. Її довге, біле як молоко волосся грало з вітром, як грива, а її повний, до цієї пори сильний голос благословив сірій землиці, яка дихала свіжим запахом і обіцяла статком хліба. Прабабуня була мудра і свята. Розуміла мову лісних птахів і від них дізналася великих тайн. Самко починав розуміти їх щебет і вмів балакати з ними. Вмів співати як дрозд, лящати мов соловій, свистати як кос. Вмів навіть наслідувати голос орлів. Часто вдирався аж до їхніх гнізд на верхах Татр. Нераз, коли висів в небезпеці життя над провалами, на дні яких шуміли води — а межі хмарами тривога виривала йому з губ такі самі голоси, які видавали орли, бючи крилами в страсі за своїх молодих, які Самко гладив у гнізді. Та зайвий був їх страх. Самко ніколи не зробив би кривди живій тварині, жукові і мишці, ні пташині. Його знав темний ліс і соняшна левада і любили його. Птахи були його приятелями. Ні один не полошився, як Самко зближався до них, навпаки радо зліталися д'ньому, як тільки його заздріли. Літом, у його прогуляках товаришили йому зяблиці і дрозди. Коли сідав на порозі хатки, щоби покріпитися, прилітали коси на гостину й їли з ним з одної миски. На полі, коли тягнув плуг, літав попри нього жайворонок здовж борозни і співав йому. Самко любив жайворонка найбільше зі всіх своїх крилатих приятелів. Прецінь жайворонок зі всіх птахів виявив найбільш серця Ісусові, якого життя знав Самко добре з уст прабабуні.

У хвилі воскресення Христового ликувала вся пташина. В часі, коли Він лежав у гробі, сумно мовчали, а тепер просили Христа-Бога, щоби могли з ним остати на віки. Коли Христос возносився на небо, вони летіли за ним все вище і вище. Та дрібні крильця почали умлівати і вони падали у низ один по другім. Остав тільки один жайворонок. Той летів ще навіть тоді, коли вже орел не мав сили і не міг вище летіти. І ця утла тварина була так віддана Богові-Чоловікові, що через надхніння осягнула силу більшу від орла. Перемогла його в леті. Та коли долетів вже близько сонця, то ця небесна ватра осмалила йому крильця так жорстоко, що бідачисько ранений вправ вкінці у траву, відки ще слав свою пісню в простір на здогін Ісусові... ясну як срібло, пробиваючи блакить неба, проміння світлості. І скільки разів жайворонок сів Самкові на руку, то він зворушений цілував ці осмалені крильця. Щебет, яким Самко розмовляв з пташиною про свої почування, мав небесну солодь і розмах жайворонної пісні.

Горлицю, теж особливо любив Самко. Це тому, що Христос-Дитя грався нею в колысці. Раз Пречиста привязала її своїм опалевим поясом за шийку, щоби не втікла Божій Дитинці і від того часу на шийці пташини остала пам'ятка: мінлива дружка. Мабуть тому горлиця так гарно і радо сміється. Пригадує собі ці хвилини, коли рожевим дзьобиком могла дотикати ще рожевішого тільця Володаря світів. Цього тіла, яке пізніше мало стати жертвою мук, за наше спасення.

Про це все знав Самко від прабабуні. Вона розуміла мову лісних птахів і від них довідалася тайну вічного життя. Тайну цю, з якої сама не хотіла користати, хотіла повірити колись батькові Самка. Та — надто довго роздумувала над цим, чи вічне життя є щастям на землі, чи тягарем. Роздумувала над цим так довго, аж одного вечора з'явилися в лісній закутині при білій хатці дикі їзді. І зі жартів вбили господаря, батька Самкового. Жінка його збожеволіла з тривоги, коли гаряча кров чоловіка вдарилася їй в лице. Ніби полохлива ланя блукала горами і долинами, а її ридання продиралися крізь синяву неба. Скаржилася так довго, док їй не трісло серце.

Самко, тоді ще мізерне хлопя остав при бабусі, як одинокий нащадок цілої родини. Ріс з птахами і деревами далеко від людей, яких бачив лиш мигом, ніби зникаючі привиди. Прабабка вчила його багато речей. Але таємниці вічного життя не повірила йому. Її сумна душа надто відчувала тягар земського буття і знала надто певно, що для кожного мусить надійти чорний день недолі. А її тяжка тінь паде на слабе світло нашого життя. Вона ніколи не пропадає. І хіба ж можна назвати щастям тягнення за собою безпросвітної хмари болючих споминів?

Чорний день недолі! Як для всіх, настав він і для бідного Самка. Мав тоді може п'ятнадцять років.

Одного разу під вечір з'явилися нечайво в лісній закутині над рікою, дикі їзді. Сказали Самкові, що не тільки він, але і цей божий ліс, це любе золоте поле, ця біла хатка і взагалі усе, як сягнути оком — це все належить ніби то до якогось пана. Цей пан, якраз тепер потребує Самка і він мусить іти з ними. Підчас цієї розмови прибуло ще більше їздців, які перед собою гнали, ніби стадо, цілу юрбу людей, повязаних зі собою мотузами, а понад їхніми головами посвистували бичі.

Один з їздців зліз з коня і приступив з путами. Самко здивований видав зі себе дивний голос ніби скрегіт орла. Вхопив за сокиру, щоби боронитися, як перед нападом вовків. Та побороти його легко зі строгим сміхом. Бабка клякнула і проклинала розбишак та в шаленій розпущі кинулася на них, вони піддалили хатку і кинули стареньку в полум'я. Пропала марно! А з нею усі ластівки, що гніздилися під стріхою, усі горлиці, що сміялися в сіннях. Зв'язаний Самко дивився на цю страшну подію, закамянілий в страху.

На другий день почався вируб лісів на збочах. Самко і ці нещасливі, повязані мотузами, мусіли звальовати пні старих ясе-

нів та сосен, ялиць та дубів... Звалювати зелені стовпи, порослі мохом цієї святині, де він ріс. Вистрашені птахи тікали з родинних гнізд, які падали в порох... А їхній нещасний приятель мусів помагати волічи зрубані дерева до стрімких stokів, по яких котилися глибоко, глибоко в діл. Чув стогін цих велитнів відвічних борів, чув лоскіт і гудіння, як зсувалися у провалля і там лежали мов трупи. Йому рвалося серце. Дивився, як птахи підлітали на найвищі вершки, на соняшні, гірські височини... Дивився на попіл хатки, серед якого білів кістяк його бабусі... Дивився на стратоване поле, що на нім тепер неслися коні цих дикунів і не розумів нічого. За що Бог так скарив його? Чи може земля, на якій уродився була проклята на віки вічні? І чи на кожнім її сині спочила частина прокляту? Мабуть, що так!

Рабівники його не давали йому багато часу до думання. Пігнали його з цілою юрбою народу, тріскаючи багатогамом.

Не довго дізнався, до чого потребував його пан, якого був власністю. Будовано величезний, могутній замок — твердиню, відки мав йти пострах на цілу околицю. Твердиня мала стояти на високій скалі, щоби нарід цієї землі, який стогнав у ярмі неволі, здалека вже бачив, кому треба кланятися. Самка і тих друтих нещасливців стягнуто сюди, щоб їх ужити до будови. Вмирили з перевтоми і праці і плели самі на себе бич.

Пять років стогнав Самко в цій недолі. Будував мури і лупав камені в каміньоломах. Весь час не був людиною, а робучим волем. У цих ломах, цих мурах і валах похоронив свою молодечу силу, весну свого життя, усю радість існування.

Працював більше як другі, бо не вмів боронитися, а навіть товариші недолі мучили його та використовували. Так, як їх мучили їхні пани, так вони мучили Самку. Уживали його до своїх послуг і скидали на нього свою працю. Крім цього одні і другі вічно насміялися з нього. Мови в нього не було людської, плинної, бо завсігда жив більше з птахами як людьми. Кожне його зідхання замінялося в сумний, тихий щебет дрозда. Тут зломив он цих німих скал, які він окропив кровю своїх рук, більше його розуміли, як людські серця. Серця ці затвердли в несправедливості з причини переболілих кривд. Назвали його з погордою „Самко Птах“, а він радо прийняв цю назву. У вічних мріях про минуле щасття, усе згадував з тугою цих приятелів в пірню, друзів свого дитинства серед борів. Цей спомин кріпив його так, що сучасну недолу легше йому було пережити. Вони, он ці співаки, з соняшними зіницями були досі вільні і щасливі! А хто зна, чи і він ще коли до них не верне!...

Часом крізь сон добувався з його уст якийсь зворушуючий щебет... Тоді, йому здавалося, що в нього крила і він летить на сині верхи Татр, які так простяглися до сонця... до неба... На ці верхи, де гніздяться орли, і відки бють та спливають ці срібні струї, з котрих пють коси, дрозди і лісові голуби!

А коли його будили грубими словами і гонили до праці, то назва „Птах“, була йому солодкою потіхою... Ніби радісна обі-

пянка звеніла ця назва, вмішана у цю хвилю сірих слів без серця.

Так минуло йому довгих п'ять літ, повних терпіння і — замок був вибудований. Що почати тепер з людьми, які будували його? Нічого іншого — хіба розігнати. Нехай собі шукають далеких сторін, де би могли вмирати! Коли юрба зібралася під твердинею, чекаючи розказів пана, впали між них дикі посіпаки на конях. Коні тратували людей копитами, а удари бичів досягали тікаючих. Один жорстокий удар упав на лице Самка і вирив на нім криваву пружку, як пам'ятку і пятно неволі.

За що цей чоловік мене бє? — думав Самко, влючись з болу, та втираючи кров і сльози. Підніс очі до неба, та — нагло згадав його дорогі рани й замовк. По хвилі в душі його зяясніла радість. Вигнали його! Значиться був вільний і міг іти куди лиш захоче! Піде там у цю закутину, де вродився. Правда, казали йому, що там вже стоїть новий дім. Це, що колись належало до нього, пан дав другим. Але це хіба не може бути! Певна річ, що вони тільки хотіли його помучити, та посміятися з його непокою. Це не може бути правда.

Ледви доволікся там, де колись стояла його біла хатка, де колись сиділа його бабуся і пряла, вслухуючись у гамір лісних пташок. Доволікся, та знайшов двір, від якого його прогнали камінням!

Лежав укритий в печері і питав себе:

— Де йти?

Та це питання було без відповіді! В голові його було мрачно і тільки хвилями, під ясність блискавки, бачив невиразні верхи стрімких Татр, довкола яких кружляли орли, і з яких били срібні води!

— Там! — шепнув до себе з блідим усміхом.

Шум дощу колисав його своїм одноманітним шепотом і Самко тихенько вснув. Це слівце „там“ вийшло з його уст коротким, тихим солодким квилінням хорої пташки.

Перші рожеві проміння сонця влетіли до печери, щоби збудити Самка зі сну. Встав і вмився в річці. Знайшов трохи дозрілих суниць та черниць і втихомирив голод. Потім пішов, куди несли очі й ноги.

Йшов здовж потока в противнім напрямі від двора, де на нього вчора кидали камінням. Йшов довго, цілий день. Ніч провів під вшитим кушем. На другий день, як вже сонце було високо, побачив невелике місто. Над містом пишалася величава церква з високими вежами та гарними галеріями, які були збудовані зі самих колюмн. Чим вище від землі, тим були тонші, а на них спиралися луки. Ці найвищі під самим дахом творили велику клітку, що в ній висіли дзвони і в тій хвилі святочно гудосили, а їх могутній голос розпливався в чистім, золотім повітрі.

Самко, був би напевно оминув місто. Знав, що де є люди, там ждуть його насмішки, збитковання і незаслужена сліпа ненависть. Та ці, хвилюючі у просторах звуки, звали його. Дзвін був для Самка таким величезним, металевим орлом з ангельським

голосом. Був птахом живучим високо понад людською ненавистю, був сусідом хмар, другом вітрів, та, zarazом був безталанним птахом увязненим, прикованим птахом, якого спів глибокий і сумний був великою скаргою. Самко звернувся у місто, де його кликав дзвін. Піде до церкви. Там певно побачить образ, білозодягненого Ісуса, в золотій авреолі... Ісуса з великими темними очима, які дивляться з ясної височини в долину, до нього в сумерки, без насмішки, з добротою, без погорди, без строгости. Уста з такого образу сміються до кожного, всміхнуться також і до Самка. Від смерти прабабусі не памятав, щоби хтось до нього усміхнувся! І в тих руках Ісуса, що благословлять світові цілому, не буде бича.

Погляд повний любови і співчуття! Якже гарно ставало на серці від самої думки!

Отже пішов у місто.

Улиці були повні святочно прибраного народу... Доми були прикрашені вінцями, а з високих дахів маяли прапори. На Самка ніхто не звертав уваги. Без лайки, без глузвання, без прикрих слів дійшов бідака дуже здивований цією великою ласкою до великої площі, де стояла ця прегарна церков, яку бачив здалека. Натопи був великий. Самко за хвилю знайшовся у такій товпі, що не міг дальше ступити ні кроку. Ледви дихав.

З розмов, яку ведено довкола, зрозумів, що значить це все.

Византійський цісар і десять королів Сходу, вертали з відвідин від римського цісаря. Туди вела їм дорога до Дунаю, по якому мали поплисти далі водою на золочених човнах, з вітрилами, шитими перлами і сріблом. За годину мали вже бути в місті. З веж добре було видно куряву, яку збивали їхні коні копитами аж під саме небо. Угорський король їхав передом зі своїм лицарством. В костелі відправлять для них богослуження і люди зложать подяку Богові, що кроки цих велитнів світу вів коло так незначного міста. В честь цих відвідин буде виписана кам'яна таблиця в церкві — золотими буквами. Так собі говорив народ і радів.

Але це ликування змінилося небавом в зойк страху.

Мадярьська дич, на розшалілих конях залила нагло площу і почала людей звалювати з ніг. В цей спосіб робив угорський король живий килим зі своїх невільників для себе і своїх гостей, щоби їх коні не діткнули в місті ні пороху, ні болота. Так мали Богом вибрані разом зі своїми лицарями по цім мості з людських хребтів доїхати до брам церкви. Страшні удари плазом мечів і довгими батогами, закінченими залізними кільцями падали на плечі і голови цих, що не хотіли творити зі своїх тіл помосту достойним особам. Вони ж робили честь Богові через відвідини його дому. До болючого плачу жінок і голосних проклонів мушин вплітали дзвони свої глибокі голоси, повні жалю і достойности.

Від брами міста летів вже почот на величавих конях. Наперед сторожа угорського короля, з якої аж спливав бруд і зо-

лото. Турянські, на пів дикі лица цієї шляхти були не помиті. За це їхні бороди були переплетені шнурами перед, а зі складок їх шовкових одягів сипалися насікоми і дорогі камені. За ними їхав угорський король з великим жезлом в руках. Потім на білих як молоко конях гарцювали лицарі византійського короля, постані світлі і гарні. На прикінці зявився сам византійський цісар в оточенні десяти королів, одягнених в киреї. Цісар мав на голові тіяру блискучу діамантами і смарагдами. Одягом була йому срібна парча. Самко лежав у поросі на землі і бачив, як це все мигнуло понад ним як гарна, але зловіща комета! Бачив це все ніби крізь сон, бо небавом, під кінськими копитами стратив майже зовсім память.

(Кінець буде).

М. Демкович-Добрянський.

Україна і Польща.

Василь Кучабський: Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистові. Львів 1933 (1932), накладом видавничої Кооперативи „Мета“, 8°. 236 + XVI стор.

Темою книжки, як з наголовка видно, є українсько-польські взаємовідношення. Це питання є вже від ряду літ так пекуче й актуальне, що прямо дивно, як впродовж того часу не знайшло воно опрацювання в українській публіцистичній літературі. Не лише люди, що активно беруть участь у політичній життю, але й ті, які лиш з боку інтересуються питаннями громадського характеру, відчували прикро брак основної публікації якраз на цю тему. І коли така праця зявляється щойно в 15. році існування сучасної Польщі, а з тим і українсько-польської проблеми в новім її виді, то це вказує, що поле дійсної публіцистики, себто такої, яка при помочі наукового апарату розробляє актуальні політичні питання, лежить ще облоєм. Замість того бушують в ділянці публіцистики і надають їй тон та рівень з одного боку речі як „Листи до правителя України“ з їх звеликим примітивізмом, з другого ж речі як „Колтунський консерватизм“ і їм подібні, що можуть бути хіба типовим прикладом найгіршої публіцистики, позбутої всяких меж пристойности. Очевидно, як довго така „публіцистика“ буде в нас панюватися, або іншими словами, доки українське громадянство своїми малими вимогами до політичних письменників буде уможлиовувати появу таких „творів“, так довго основні і солідні публіцистичні праці будуть у нас білими круками.

До таких білих круків належить і названа книжка. Своім рівнем і тоном відзначається позитивно в українській політичній літературі і тому творить дуже цінне її збагачення.